

РЕЦЕНЗИЯ

на предложения за защита дисертационен труд за присъждане на научната степен „ДОКТОР НА ФИЛОЛОГИЧЕСКИТЕ НАУКИ“ професионално направление 2.1. Филология (Теория на литературата) на **проф. д-р АМЕЛИЯ ВЕСЕЛИНОВА ЛИЧЕВА**

на тема: „*СВЕТОВЕН ЛИ Е НОБЕЛ*“

Рецензент: **проф. д-р КЛЕО СТЕФАНОВА ПРОТОХРИСТОВА**,
Пловдивски университет “Паисий Хилендарски”

Представената за защита дисертация на проф. д-р Амелия Личева е амбициозно, широкомащабно научно начинание, резултат от дългогодишни изследователски търсения, което си поставя задачата да конструира идея за световна литература, алтернативна на наличните и съответна на актуалното социално-политическо и културно положение. Към изпълнението на тази задача авторката се насочва с проблематизиращ анализ на няколко взаимосвързани понятия – световна литература, литературен канон, сравнително литературознание и превод, всяко от тях в целия му богат спектър от значения. Особеност на дисертационния труд, която е уместно да бъде отбелязана, е неговата физиономичност. За всеки, който познава развитието на Амелия Личева като преподавател, учен, литературен критик, творец и публицист, обсъжданият текст се явява като изразителен автопортрет. В него се открояват както устойчивите ѝ изследователски интереси към теорията на литературата и сравнителното литературознание, в частност към темите за световната литература и литературните награди, между които с приоритетно място Нобеловата, така и респектиращата ѝ способност за уверена и надеждна ориентация в непреодолимата за мнозина сложност и обърканост на актуалния литературен процес, а също и завидните ѝ интерпретативни умения, съчетали професионалната рефлексия с финия художнически усет към литературния текст. Цялата тази професионална опитност е мобилизирана в анализа на световната литература,

каквато ни се представя в настоящия момент, целта на който е да изведе сигурни ориентири за нейното системно рационализиране.

Дисертацията е организирана в три основни части, заключение и едно приложение. Първата част, посветена на метакритическите проблеми, съотнесими с идеята за световна литература, е изградена по логиката на постъпателно разгръщащи се контекстуални рамки – представено първоначално в незаобиколимата перспектива на историческата диахрония, понятието „световна литература“ се проучва основно в неговата обвързаност с актуалните политически и културни тенденции. Следващи контекстуализиращи процедури са полагането на понятието в методологическите търсения и критическите практики на сравнителното литературознание и на постколониалните изследвания, както и преосмислянето му в светлината на големите литературни награди, мислени като световни.

Логично, втората част, посветена на Нобеловата награда за литература, не просто заема централно място в структурата на труда, но и присъства като периодично подновявана тема при разгръщането на другите основни съдържателни ядра на дисертацията. Както вече беше отбелязано, проблемът е поставен още в първата част, последната глава от която е озаглавена „Световната литература и наградите“, където основно внимание е отделено именно на Нобеловата награда. Темата е подновена в трета част с предложения в нея портрет на актуалното състояние на световната литература, който завършва с главата „Световни нобелисти“, и отново, още веднъж, в приложението към труда, където внимателно, с помощта на прецизно проследяване и систематизиране на фактологията и задълбочен анализ на отделните казуси се обследват причините за неутоления български копнеж по престижния приз. Конкретно частта, посветена изцяло на Нобеловата награда, гради аргументацията си при последователно фокусиране върху критериите при номиниране и присъждане на наградата, видени в любопитното им етапно преформулиране от учредяването на наградата до днес, върху съдържателната насоченост на Нобеловите речи (основно във връзка с идеята за световна литература) и , най-сетне, върху медиите и пазара като фактори с мощно влияние, определящо по най-различни начини битността на наградата.

Третата част, озаглавена „Днешната световна литература – светове, послания, прогнози“ предлага една лично конструирана панорама на актуалното състояние на литературата, съставена от най-представителните постижения на романа. Убедителната аргументация на този жанров избор, допълнена с изясняването на методологическите ориентири при подбора на автори и творби, служи като фундамент за идентифицирането на водещи тенденции, проявени като основни тематични акценти в коментираните произведения, които пък биват обяснени като производни от доминиращата в съвременността ни тематизация на травмата, както в индивидуално-личностните, така и в обществените ѝ аспекти. След изчерпването на така оформения основен съдържателен масив фокусът на внимание се отмества към авторската фигура, за да бъде представен образ световната литература през призмата на „големите играчи“ в нея – масовите световни автори и писателите нобелисти.

В така конституираната си цялост трудът представлява атестат за впечатляващ професионализъм, изявен в несъвпадащи, макар и по предположение близки и сродни изследователски полета – литературна теория, сравнително литературознание, история на литературата и литературна критика. Резултатът е необичайно и продуктивно преодоляване на дисциплинарни граници. Докато сравнителното литературознание е склонно да се раздвоява между две несъвместими тенденции – от една страна, метатеоретични търсения, поради което катедрите по компаративистика са обичайното академично убежище на литературните теоретици, и прагматиката на конкретни компаративистични казуси, която не предполага категорична институционална идентичност, дисертацията на Амелия Личева среща и съподчинява тези две тенденции по убедителен начин. Резултат на това стратегическо сътрудничество е и предложената собствена визия за световна литература, съответна на настоящото политическо и културно състояние. В нея езикът се освобождава от диктата на транслатологичната му концептуална раздвоеност между оригинал и превод, за да се мисли във функционален план с потенциала му да моделира светове, а самата литература се идентифицира с високата предназначеност на дискурс, който е актуален, надеждно комуникативен, пределно отворен към многообразието на съвременното битие.

Освен впечатляващо богатото съдържание и респектиращата експертиза трудът на Амелия Личева има и още едно важно достойнство – четенето му провокира осъзнаването на нови проблеми и възможни съобразявания. Между редицата въпроси, възникнали лично за мен, бих споменала поне два, чиито поставяне би могло да има радикални последици. Единият е провокиран от всеизвестното обстоятелство, че легитимността на Нобеловата награда като световна литературната награда е предмет на системно оспорване, а също и от симптоматичната констатация, изговорена в дисертацията, за това „колко относително нещо са наградите“ (с.115). Видяно в пряката му връзка с периодично възникващите скандали около една или друга било по-значима, било откровено второстепенна литературна награда, скептицизмът по отношение на литературните конкурси ни се представя като проблем, за чието решаване анализът на критериите за номиниране и отличаване или на състава и компетентността на журиращите комисии е категорично недостатъчно ефективен. Склонна съм да мисля, че самата идея за състезателност в сферата на културата, веднъж положена в контекста на модерността, чиято фундаментална характеристика е антитрадиционализъмът, придобива неовладяема проблематичност. Защото състезанието е културна универсалия, но исторически конкретна, родена в лоното на традиционалистичната култура и валидна единствено в нейните граници. По тази причина в съвременната епоха всяко състезание, резултатите в което не могат да бъдат съпоставени с обективни и точни измерения, се оказва оспоримо. Съобразяването с това положение би поставило на изпитание широко споделяната ни навична нагласа да мислим и регулираме културния живот в конкурсно-състезателен модус, но може би известно преодоляване на инерцията би било за добро.

Вторият въпрос, който също както и първият, не предполага нито неговото поставяне, нито, още по-малко, решаването му в обсъжданата дисертация, се явява в отговор на уместно включеният в труда опит да бъде оценено българското участие в изграждане на представата за световна литература с помощта на аналитичен прочит на текстове, написани основно от Боян Ничев, Цветан Стоянов и Никола Георгиев. Основателно авторката е подбрала научни търсения, представителни за българското

литературознание от втората половина на миналото столетие и от началото на нашия век, тъй като те са осъществени в относителна синхрония с основния теоретичен корпус, проучен и анализиран от нея. В съответствие с тази логика е станало неуместно включването и на Иван Шишманов, който не само има несъмнено най-голям принос за конструирането на българската представа за световна литература, но е и най-мощното и категорично българско присъствие в полето на сравнителното литературознание. Големият въпрос е, впрочем, защо българската литературна компаративистика така и не успява да отговори адекватно на едно толкова мощно, генериращо невероятно богатство от идеи начало. Но това са теми за други дисертации.

Пак в режим на доосмисляне и отваряне на различна перспектива бих си позволила да диалогизирам с отделни тези или твърдения от дисертацията, каквото е, например, окачествяването като парадоксален на факта, че въпреки генезиса и вписаността в немски контекст на понятието световна литература, то е много по-важно за англоезичната мисъл, (с. 7). По-скоро намирам това явление за закономерно, защото то прояснява много съществена разлика между отделните западни култури в отношението им към литературата. Както Ханс Улрих Гумбрехт убедително е обяснил, в страни, където при прехода към модерността решаващите промени в социалните структури са се появили в резултат на революции или реформи, основани на универсални човешки ценности, от литературата се очаква да пропагандира тези идеали в най-широкия възможен хоризонт от текстове, без каквито и да е специфични национални или исторически ограничения. Напротив, водеща тенденция в страни, конституирани като реакция на национални поражения или потиснатост, е литературата да се използва като средство, с помощта на което да бъде изобретено славно национално минало – като компенсация за липсата на достойно настояще и като импулс за национално възраждане. Поради което в подобни страни интересът е към текстове от националната традиция, способни да подхранват чувството за историческо величие. Такава е ситуацията преди всичко в Германия, но също, макар и в по-умерен вариант, във Франция (след поражението във Френско-пруската война) и в Италия, затова и там за темата *Weltliteratur* липсва

достатъчно добра почва. Докато в Англия и Щатите, чийто деветнайсети век е свободен от подобни травмични събития, изучаването на литература не се ориентира към национално ограничен хоризонт от канонизирани текстове, а към по-общи хуманистични ценности, за които означението „световна литература“ е същностен и адекватен ориентир.

Виждам като продуктивно поле за по-нататъшни дискусия и презумпцията за епохоформиращото значение на датата 11 септември, върху която се изгражда историческата визия на дисертацията. Няма никакво съмнение, че събитията от този ден го причисляват към категорията на онези съдбовни моменти, след които светът изведнъж става различен. Същевременно, хронологичната му поставеност в първата година на новия век и новото хилядолетие допълнително валоризира неговото значение на преломна граница. Въпреки това обаче, струва ми се, си заслужава да се апробират и други възможности за идентифициране на прехода между столетията. Защото ако тероризмът действително може да бъде приет като сигурен идентификационен маркер на нашата съвременност, би следвало да си припомним симптоматичното струпване на терористични актове през периода 1993-1995 година, най-запомнящите се между които са първото взривяване на Световния търговски център, нападението с отровен газ в Токийското метро, взривовете в Оклахома и убийство на Исхак Рабин. Пак като възможност за дискусия ми се представя осъзнаването, че мощните глобализационни процеси, които влизат с мислимата актуална световна литература във взаимосвързаност, легитимно привлечена като един от основните концептуални фундаменти на изследването, не са безпрецедентни, и че ако светът е бил глобален поне два пъти по-рано, поне в единия от случаите има основание да се твърди, че налична е била и световна литература. Лично за мен, отварянето на подобни дискусийни полета е най-надеждният атестат за научна състоятелност на който и да е изследователски труд.

Доколкото в цялостно положителната ми оценка към труда налице са и отделни несъгласия, те се отнасят до негови особености, предпоставени от очевидната съпротива на авторката към жанровите принуди, на които по правило една дисертация би следвало да се подчини. Тази нагласа, струва ми се, е заявена още

със заглавието, които е по-скоро подходящо за онасловаването на книга, особено с включеното в него фамилиарна номинация „Нобел“. И дори ако приемем, че подобно заглавие е все пак подходящо за дисертация заради реторическата ефективност на съдържащия се в него въпрос, като отклонение от нормативните очаквания ще ни се представи отсъствието на въведение, в което да присъстват ясно формулираните предмет, цели и задачи на труда. Бих оценила като недостиг твърде общите уговорки за критериите, по които са подбрани произведенията, коментирани в третата част на дисертацията. Без обяснение, при ясно заявеното и аргументирано намерение обект на наблюдение да бъдат единствено романи, в коментарите е включена и пиесата на Стефан Хертманс „Антигона в Моленбек“. Известно negliжиране на правилата на дисциплинарно съобразената уместност проличава и в твърде пестеливия формат на автореферата, от който по принцип се очаква да артикулира убедително намеренията и аспирациите на труда, както и конкретните му постижения, а също така да препотвърди направените изводи и собствената преценка за приносния им характер. В това решение има голяма доза риск, който авторката е поела, вероятно с ясното съзнание, че в активите на предложения текст има достатъчен резерв, който да неутрализира евентуални възражения. И все пак лично за мен то си остава необяснимо.

Независимо от споменатите несъвършенства, каквито е вероятно да присъстват в едно толкова многостранно в търсенията си изследване и не могат да омаловажат завидните му научни постижения, дисертацията на Амелия Личева остава преди всичко впечатлението за убедителност, значимост и солидност. Затова като заявявам отново общата си положителна оценка за обсъжданата дисертация, с професионално удовлетворение и радост ще препоръчам на уважаемото жури да присъди на проф. д-р Амелия Личева научната степен „доктор на филологическите науки“, професионално направление 2.1. Филология (Теория на литературата).

30 април 2019 г.

Проф. д-р Клео Протохристова